

RABLÁNC, MINT KÜLDÖKZSINOR

Ahhoz, hogy morálról egyáltalán beszélni lehessen, reális-döntési lehetőségre van szükség jó és rossz között. Ez csak akkor van meg, ha a jó és a rossz és a rossz mibenléte nincs konkrétan és előre meghatározva. Ugy is mondhatnánk, hogy paradox módon csak az tehet jót, aki a rosszat is választhatja, vagy így: az esendő ember csak úgy lehet erényes, ha a bünt is megismerte. Az alternatívák azonban hiányozhatnak is.

A tradicionális társadalmakban, ahol a modern individuum még nem jelent meg, az egyes közösségek életét szabályozó szokásnormák tekintetében megkérdőjelezhetetlen konszenzus van. Minket azonban az a szituáció érdekel, ahol a szellem kiszabadult a palackból, amikor már megtörtént a bünbeesés, és megjelent a kétely mindenféle mítosz és mindenféle karizmatikus hatalom megtestesítője, legitimáció, vagyis az a folyamat, amely során a hatalom az állampolgárok okoskodó nyilvánossága előtt racionális érveléssel igazolja intézkedései jogosságát, mégpedig úgy, hogy a lakosság többségének igazánból nincs is rá igénye. Voltaképpen ama felháborító tényállás pedig alternatívák már felmerülnek ugyan, de a konkrét döntések mégis csak egyfélék lehetnek. Szlyos tévedés és öncsalás volna azonban ezen állapot elfogadását az erőszakkal magyarázni, hiszen ahogy egy török közmondás tartja: a fa is hibás nemcsak a fejsze. A külső kényszer önmagában nem volna elég, ha nem interiorizálna. Az adott esetben ez úgy jelentkezik, hogy a parlamentáris demokratikus formák külsőségeit megtartva, a választás aktusát el-
 átszátját az emberekkel, de annak eredményét rájuk kényszerítik. Mindenekelőtt pedig annak explicit kimondását oktrojálják rájuk, hogy az egész az ő szabad akaratukból történik. Ami igazán megdöbbentő az ~~az, hogy az érdekeltek előtt nem a kikényszerítés, hanem a választás aktusa jár~~ az, hogy az érdekeltek előtt nem a kikényszerítés, hanem a választás aktusa járátódik le. Vajon miért? Az agresszorral való azonosulás miatt? A választ egy szadomazochisztikus mechanizmus leíró elemzése révén kereshetjük a legnagyobb eséllyel.

A felemásan modernizálódó társadalmak etatista jellegű politikai berendezkedése ugyanis nemcsak az individualizációt bénítja, hanem éppen a kényszerközösségek létrehozásával szétveri az elsődleges közösségeket is. Mégpedig olyan országokban, melyek még a polgárosodás utján is az élenjáróktól évszázadokkal lemaradva indultak el és ezért a polgárosodás elsősorban csak a romboló és a kevésbé építő arcát mutathatta feléjük. A természetadta patriarchális kötelékekből kiszabadítva az egyén izoláltnak, feleslegesnek érzi magát, életét pedig cél és értelem nélkülinek.

A centralizált bürokratikus politikai mechanizmus pedig nem teszi lehetővé az alulról jövő közösségi szerveződést sem, mely nélkül pedig az erkölcsnek az emberi kapcsolatokat a szabad egyének közötti társulás alapján szervező szolidaritásra szocializáló funkciója sem érvényesülhet. Az individualizáció így az egyén számára nem jelent értéket, csak kegyetlen szükségyszerűséget, mely visszacsüllyesztheti őt a "bellum omnium contra omnes"-t folytató biológiai egyed szintjére, hiszen - ugymond - "élni csak kell". Ez egyfelől klinikus általánosítások felé hajtja "szemesnek áll a világ", "aki bírja marja". Másfelől azonban egyedül nehéz helytállni a létért létért.

való harcban. Erős védőhatalomra van tehát szükség, amelyben emberünk a szerves közösség iránti szükségletét is belevetítheti és kielégítheti onnaga alávetésének vágyát is, amelyet a magánosság légtüres tereben koválygás keltett benne. Ez a vágy annyira erős, hogy eltakarja a szeme elől azt a tényt, hogy a tradicionális közösségek felbomlása inrevertibilis, meghozza éppen azért, mert az eredeti, paradicsominak tétélezett állapotuk csak mesterséges művi úton, netán erőszakkal állítható vissza. /illetve legfeljebb utánozható, mindez pedig organicista életérzésének éppenséggel ellentmond/. Nem látja azonban azt sem, hogy éppen annak az erőnek az oltalma alá helyezi magát, mely a civiliszféra elfolytásával a legfőbb akadályát képezi annak, hogy az egyéniesülés az üres elvadult egoizmus mellett a szabadság és az autonómia, a kiméttlenverseny mellett az önkéntes kooperációra és az egyetemes kommunikációra való képesség, "az ember embernek farkasa" állapot mellett az internalizálódott jogkövetés arcát is megmutathassa neki /hasonló hibába esnek az antiliberalis gondolkodók, akik kulturkritikájukon egy nemlétező Nyugatra zúdítják haragjukat, vagyis egy olyan fantomképre, amelyet a Nyugatról torz formában importált intézmények visszavetítésével vizionálnak./ Elmaradt tehát annak a felismerése, hogy az azonosság rosszabb, mint a betegség, de legalábbis azonos vele, csak annak meghatványozottan hatalmasabb különbozóségét nem turó formája, amely így az egyértelmű, biztonságot nyújtó rend képét adja. Az egyén az elvadult, üres individualitást saját imágója egyénfölöttivé növesztése útján csoportszintre transzporálja, s így születik a - magamajta - emberek mitosza, akikkel - egy vájuból való családok vagyunk. Ez az emberharmad azonban nem primér, organikus szerveződés, amilyennek megalkotói szeretnék tudni, hanem véletlén, mesterséges és agglomerációs jellegű, amelyet bizonyos azonosnak vélt külsődleges tulajdonságokon kívül semmilyen spontán személyes kötelék nem fűz egybe. Ebből következik az az óriási előnye is, hogy konfliktusok, pluralitás az érdekharc piszkos kalmár akudezésnek érzett csatál nem atomizálják. Kiválóan alkalmas tehát arra, hogy ezt abszolutizáljuk és egy totális államfőhatalombarozvetítsük. Ennek az iluzórikus általánosításnak a leginkább kínálkozó alapja a nemzeti elv, különösen a felzárkózásért, a megfogvatkozott presztizs visszaszerzéséért küzdő társadalmakban, ahol még az idegen hatalmak etnikumok, kulturák befolyása alá kerülése alkalmából félelem is szítja a fennálló állapotok kritikátlan elfogadását, sőt eufórikus igenlését. Eppen ezen az alapon, hogy egyáltalán fennáll. A nemzeti valóság azonban hiányzik és pedig azért, mert fengeteg olyan társadalmi réteg klikk stb. van, amely voltaképpen önmagát deklarálja a nemzetnek és pedig azáltal, hogy abból egy általános érdekre hivatkozva másokat kizar. Ezekre /az egyébként csak vágyképekben létező nemzeteken belül létező államzeteke/ azonban nem a horizontális békés egymasmellettélés jellemző, mint a feudalizmusban volt. Itt a "mi-ők" szembeállítások /megalkuvók, hóbörgök, a fejések- a nép, nepiesek-urbanusok- zéro végösszegű játszmákban realizálódnak. Homogenizálás tehát éppen a nemzeti létet az ellenségeknél is jobban fenyegető dezintegrációhoz vezet.

A Nyugat és Kelet között támolygó Kompországokat így valóban az elsüllyedés fenyegeti. A szabadság nyugatias technikái még nem tudtak nálunk meggyökeresedni, integratív funkciót betölteni, mint-ahogy már nem képesek erre a hit, a karizma és a stabil identitás kereteit adó rendies-keleties képződmények sem. Ne feledjük, hogy a nyugati országokban éppen a versengő pluralizmus a racionálisan kalkuláló éthosz az, amely a hagyományt és a szemességet megtestesíti. Nyilvánvaló, hogy ezek nélkül egyetlen társadalom sem képes tartós, harmonikus reprodukcióra.

Azok a második és harmadik világban élő, akik az organikus-ságot csak a heteronómia és a köldökszinor kontextusában tudják elképzelni, pótcselekvésül könnyen az autoritarizmus hívévé és egyben tuszává, áldozatává válnak. Ezt látnunk kell akkor is, ha el kell ismernünk, hogy a szolga is kivívhat magának egyfajta emberi méltóságot, mint Ötlik: Iskola a határon c. regényének hősei, akik azt vallják: úgy emelkedhetünk erkölcsileg a hatalom fölé, ha - engedelmessé válnak neki. Számot kell vetnünk azzal, hogy a paternalista állam bárhogyan is szeretné felnevelni, csak intézeti gyerekké képes szocializálni alattvalóját, aki szertelen ragaszkodási vágyában végül mindenkit elárul, újra, meg újra megszükkít, hogy belekóstolhasson a szabadság tiltott gyümölcsébe. De a hatalom akarása és az, hogy köldökszinor nélkül akkor sem élhet, ha rabláncát képzelni annak, visszatereli az akolba, de csak azért, hogy ismét megharaphassa a kezét, mely hol cukrot, hol korbácsot juttat neki.

A tekintélyuralom itt önmaga alatt vágja a fát: elszalasztja egyetlen lehetőségét, az uralom tekintélyének megszerzését. Rendszertelensége így szüli a káoszt, morallizálása pedig az erkölcsi nihilizmust és az erkölcsi szubjektumot megfojtó intoleranciát. Meritokratia, hierarchikus ethosza pedig így akadályozza meg azt, hogy interiorizálódjon az egyetlen alá-fölérendeltség és tekintélyelvűség, mely egy demokrata számára elfogadható és ahol nem lehetséges egyenlőség: Az, amelyik az erkölcsi jó és rossz, közötti különbségtételre való képesség záloga.

Balog Iván

/Elhangzott a Gondolatjel április 18-i felolvasó estjén/.

o-o-o-o

Vázlat a kényszerhelyzetről

A közösségeket többek között az teszi közösségekké, hogy történetük van. Ez a történet talán nem elsősorban időrendileg sorrendbe állítható események sorozata, inkább megélt és belülről is vállalt folytonossága egy bizonyos gondolkodásmódnak, tudati, érzelmi kulturának. Beszélhetünk-e karunkon politizáló közösségekről, illetve létezik-e környezetünkben különböző politikai kulturák folytonossága?